

GENEZA CONFLICTULUI ROMÂNNO-SOVIETIC ȘI IMPACTUL ACESTUIA ASUPRA RESCRIERII ISTORIEI ÎN ROMÂNIA

BURLACU Valentin, dr., conf. univ.

Summary

After Stalin's death, the new Soviet leader N. S. Khrushchev in its policy of liberalization, internally, allowed non-Russian peoples of the peripheries of empire, 'return to roots', encouraging cultural heritage obviously to a certain limit and observing the precepts of Marxist-Leninist theory. Relative liberalization of political life, inaugurated by Soviet leader proved both, internally and externally, to counter productive Soviet communist regime because endanger the stability and unity of the Soviet Union. The course, autonomous "promoted by the leadership PCR and the beginning distancing Romania by the Soviet Union were the main causes of disputes Soviet-Romanian outbreak in historiographical issues.

După moartea lui Stalin, noul lider sovietic N. S. Hrușciiov, în politica sa de liberalizare, în plan intern, a permis popoarelor neruse de la periferiile imperiului să revină la „rădăcini”, încurajându-se valorificarea moștenirii culturale, evident, până la o anumită limită și respectând preceptele teoriei marxist-leniniste. De asemenea, în plan extern, „dezghețul” liderului sovietic a favorizat, mai ales după Congresul al XX-lea al PCUS, o deschidere fără precedent în toată istoria RSSM față de valorile naționale autentice, sub acestea înțelegându-se limba, literatura și cultura românească, iar pe fondul cultivării relațiilor cu „țările democrației populare” și o strânsă apropiere culturală, o colaborare științifică promițătoare, o bună cooperare și în alte domenii între cele două maluri ale Prutului, între RSS Moldovenească și România Populară” [2, p. 179].

Relativa liberalizare a vieții politice, inaugurată de N. Hrușciiov, s-a dovedit, atât, în plan intern, cât și în plan extern, contraproductivă pentru regimul comunist sovietic, deoarece periclita stabilitatea și unitatea Uniunii Sovietice. Politica de liberalizare a avut un impact și asupra relațiilor bilaterale sovieto-române. Început imediat după retragerea trupelor sovietice (1958) și amplificat odată cu implicarea în disputa chino-sovietică de la începutul anilor '60 cursul României spre distanțare de Uniunea Sovietică (fără, însă, abandonarea modelului originar) și promovarea unei politici independente pe plan internațional s-a accentuat la mijlocul deceniului respectiv.

Cele două evenimente care au avut loc în PMR la începutul anilor '60 – Congresul al III-lea (20-28 iunie 1960) și Plenara CC a Partidului (30 noiembrie – 5 decembrie 1961) – au accentuat atașamentul liderilor români față de interesele naționale, au devenit un element-cheie al strategiei partidului de a câștiga atât intelectualitatea, cât și masele [6, p. 207].

La începutul anilor '60, sovieticii au obiectat la programul de industrializare lansat de conducerea românească, deoarece el era în contradicție cu planurile lui Hrușciiov de restructurare a CAER-ului, „în sensul transformării lui într-o organizație de planificare supranațională și de diviziune a muncii prestabilită între membrii CAER”. Astfel, în 1962, au ieșit la suprafață „deosebiri de păreri” între conducerea de la Moscova și cea de la București în chestiunea adâncirii cooperării în cadrul CAER. Propunerile sovietice privind formarea unui „organ unic, suprastatal, de planificare” și a unor structuri transnaționale pe ramuri, avansate la conferința CAER de la Moscova, din 6-7 iunie 1962, „au fost receptate de partea română ca niște atacuri la adresa suveranității naționale, mai ales că exista experiența nu prea îndepărtată a sovromurilor” [2, p. 226].

În acest context, anul 1964 a reprezentat un moment de cotitură în ceea ce privește relațiile sovieto-române sub toate aspectele.

După acțiunile de derusificare, inițiate de liderul comuniștilor români Gheorghe Gheorghiu-Dej, care a semnat în plan istoriografic înlăturarea promotorilor propagandei pro-sovietice, a „politrucilor” Leonte Răutu și adjunctului său, Mihai Roller, această politică a mai inclus închiderea instituțiilor culturale sovieto-române, revenirea la denumirile românești ale multor orașe, străzi, instituții etc., anterior rusificate, rescrierea istoriei în spirit național, renunțarea la slavism și lozinca „fratelui mai mare”, retragerea consilierilor sovietici, anul 1964 este semnificativ prin faptul că va cunoaște și o primă abordare a problemei apartenenței Basarabiei într-un context oficial (conform relatărilor lui Hrușciiov în memoriile sale) [5, p. 196].

În 1963-1964 diferențele de opinie cu privire la dezvoltarea economică au degenerat într-un conflict politic mai amplu. Pentru a face presiuni indirecte asupra conducerii românești, liderii moscoviți au lansat „planul Valev”, care prevedea o integrare economică regională interstatală pentru Dunărea de Jos și ar fi condus la despărțirea unor largi porțiuni ale teritoriului României și Bulgariei de restul economiilor respective.

În cazul primei țări, reacția a fost imediată și violentă. Conducerea română a apreciat acest proiect ca un atentat asupra integrității teritoriale a țării, „o tentativă sovietică de dezmembrare mascată a României și de subordonare a țării față de „marele frate sovietic”. Vulnerabilitatea Uniunii Sovietice ca urmare a fiasco-ului înregistrat în 1962 în Cuba, instabilitatea conducerii de la Kremlin și incapacitatea ei de a readuce China pe linie au dat României o șansă de a-și lărgi autonomia, conducerea românească atrăgându-și în același timp și sprijinul populației pentru politica sa. În acest context internațional favorabil, la 22 aprilie 1964, (de ziua nașterii fondatorului partidului bolșevic – V. I. Lenin – n.n.) CC al PMR adoptă o declarație, cunoscută în epocă drept „Declarația de independență”.

În acest document de mare importanță, conducerea românească își arăta îngrijorarea în legătură cu neînțelegerile sovieto-chineze care aduseseră mișcarea comunistă internațională în pragul scindării, se pronunța pentru continuarea aplicării principiului coexistenței pașnice cu țările capitaliste, dar fără a renunța la lupta ideologică. Pornind de la încercările de mediere ale PMR în conflictul sovieto-chinez, Declarația condamna amestecul în treburile interne, atentatul la integritatea teritorială și suveranitatea națională a României. Documentul anunța refuzul partidului de a subordona nevoile naționale unui corp planificator supranațional în care alții ar fi dictat forma economiei țării [7, p. 84]. În „Declarație”, astfel, s-a afirmat independența partidelor comuniste și muncitorești în formularea unei politici proprii și, în consecință, dreptul României ca stat suveran de a decide în toate problemele-economice, sociale, politice. Prin acest document comuniștii români s-au detașat de conceptul sovietic al internaționalismului socialist, subliniind și insistând totodată asupra necesității respectării principiilor independenței și suveranității naționale, integrității teritoriale, egalității depline, neamestecului în afacerile interne ale altor state și partide și cooperării bazate pe ajutor și avantaj reciproc [5, p. 196].

După cum recunoaște în memoriile sale Paul Niculescu-Mizil, unul din liderii de epocă ai PCR, apoi: „adevărul în chestiunea Basarabiei nu se putea rosti în condițiile de atunci, pentru că ar fi antrenat inevitabil o dispută cu o mare putere care ar fi acuzat imediat România de intenția de revizuire a granițelor statornicite. Pentru promotorii liniei naționale, prioritară era nevoia de delimitare de tezele eronate adoptate în trecut, când partidul era o anexă a Kominternului, repudierea și corectarea mistificărilor admise. În problema Basarabiei, s-a considerat că cea mai potrivită metodă din punct de vedere tactic „ar fi aceea de a găsi argumente în interiorul sistemului” și ele au fost găsite la cei doi clasici ai învățăturii marxiste – Marx și Engels. Pentru oponenții sovietici, contracararea clasicilor marxism-leninismului nu se anunța o operă deloc agreabilă și nici facilă [2, p. 250].

Pentru a-i atribui demersului argumente incontestabile, la scurt timp după „Declarația de independență”, în decembrie 1964, Academia Română a publicat, în redacția acad. A. Oțetea și S. Schwann, un volum de manuscrise inedite, conținând notele de lectură ale lui Karl Marx cu privire la istoria Valahiei și Moldovei, care fuseseră aparent de curând descoperite la Institutul Internațional pentru Istorie Socială din Amsterdam, intitulat, „Însemnări despre români”.

Editorii volumului nu fac comentarii, dar lasă pe Marx, cunoscut pentru antirusismul lui, să prezinte întreaga problematică a relațiilor româno-ruse în modul cel mai defavorabil cu putință marelui frate eliberator. Notele, deși nu erau decât fraze scurte pe care Marx le scrisese în grabă pentru a le dezvolta ulterior, editorii au încercat să acrediteze, în introducere, ideea că manuscrisele reprezentau „veritabile mărturii de gândire marxistă”, scopul politic al acestei mișcări fiind bine determinat. În ele se exprima simpatia pentru ideea națională a românilor și adevărul istoric despre Basarabia, apreciau Rusia ca o putere imperialistă și reacționară, denunțau exploatarea Principatelor Dunărene, menționau diversele planuri de anexare totală sau parțială a acestora, specificau nedreptățile și actul ilegal din 1812 al anexării Basarabiei.

Fondatorul teoriei comuniste apăra activitățile antiruse ale României în secolul al XIX-lea și drepturile ei de suveranitate – în mod repetat încălcate de Rusia, arăta despre reprimarea revoluției pașoptiste de către ruși și despre antirusismul generației care luptaseră pentru crearea statului național român modern [3, p. 52].

Mai mult, Marx prezenta două argumente concludente în favoarea pretenției românești asupra Basarabiei, arătând: „Tratatul de la 1812. Sublima Poartă cedează Basarabia. Turcia nu are nici o putere să cedeze ceea ce nu-i aparține; fiindcă niciodată Poarta otomană nu a fost suverana țărilor române”. Al doilea argument oferit de Marx era și mai complicat, considerând că locuitorii Basarabiei erau români și nu moldoveni. La sfârșitul unuia din manuscrise, Marx furniza și o cifră a românilor ce trăiau în Basarabia, estimați la 896.000, afirmație repetată în prefața semnată de cei doi editori.

Evenimentul istoriografic nu a fost întâmplător, desfășurându-se ca o consecință a noilor raporturi româno-sovietice [7, p. 85]. De asemenea, în seria de opere complete Marx – Engels a fost publicat, în volumul 22, apărut în 1965, un articol al lui Engels din 1890 intitulat „Politica externă a țarismului rus”, vehement împotriva expansionismului acestui imperiu [5, p. 196]. Aceste lucrări îi solidarizau, implicit, pe Marx și Engels de partea Bucureștiului, și în ceea ce privește anexarea Basarabiei în 1940 de către Uniunea Sovietică.

La nivelul conducerii de vârf a României socialiste, problema Basarabiei a fost abordată de liderul de partid Dej în ședința Biroului Politic al CC al PMR, din 23 iunie 1964, când a făcut o serie de comentarii în legătură cu sugestia lui Hrușciiov de a organiza un plebiscit în acest teritoriu, avansată din proprie inițiativă la întâlnirea cu delegația româna la Pițunda [5, p. 237], din luna martie 1964. Așa cum mai recunoaște în memoriile sale Niculescu-Mizil, publicarea lucrărilor teoreticienilor „socialismului științific” a permis conducerii române: „de a ridica problema adevărului istoric cu privire la teritoriul național, în primul rând, la Basarabia” exclusiv „prin prisma istoriei, a adevărului istoric”, neavând pretenții politice, mai ales, teritoriale, dar cu convingerea că „dreptul la cunoașterea adevărului istoric nu poate fi răpit nimănui” [5, p. 251].

Un an mai târziu, (iulie 1965), la Congresul al IX-lea al PCR., succesorul lui Dej, Nicolae Ceaușescu a adâncit acest proces. De asemenea, într-un discurs la același congres, el cita o scrisoare din 1888 a lui Friedrich Engels către un ziar socialist român din Londra, în care Engels critica anexarea Basarabiei de către Rusia, „suferințele” suportate de poporul român de pe urma Regulamentului Organic, „înăbușirea” răscoalei de la 1848, „năvălirea” fără număr în România;

punctul central al citatului era „unitatea națională” a românilor, lăudată de Engels, dar subtextul era antirusesc [7, p. 97].

„Declarația de independență”, precum și cele câteva lucrări ale clasicilor marxism-leninismului publicate au avut un impact ireversibil nu numai în rescrierea istoriei în România, dar și asupra relațiilor sovieto-române în general. Apariția lucrărilor respective marca „un punct de cotitură, o schimbare hotărâtoare în tactica românilor”. Conducerea de la București arăta că a decis să înceapă „bătălia pentru tratarea corectă, pe baza adevărului istoric, a problemei schimbărilor teritoriale între România (Principatele Române) și Uniunea Sovietică (Rusia țaristă).

Miturile istorice de până atunci au fost, în mare parte, abandonate. Noua concepție istorică, reorientată diametral opusă cu cea din perioada precedentă, se baza pe antislavism și pe diminuarea rolului Rusiei și URSS în istoria românilor [1, p. 8].

Cursul „autonom” promovat de conducerea PCR și începutul distanțării României de Uniunea Sovietică au constituit cauzele principale ale declanșării disputelor sovieto-române în probleme de ordin istoriografic. Abordarea tot mai tranșantă de către partea română a „problemei basarabene” este calificată de sovietici drept „pretenții teritoriale”. Deoarece ele periclitau stabilitatea și unitatea statului sovietic, regimul comunist înăsprește controlul ideologic asupra tuturor sferelor vieții sociale.

Bibliografie

1. Boia, L., Mituri istorice românești, Editura Universității București, 1995.
2. Cojocaru, Gh. E., Dezghețul lui Hrușciiov și problema Basarabiei, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014.
3. Georgescu, V., Politică și istorie. Cazul comuniștilor români. 1944-1977, Ediția a 2-a, Editura Humanitas, București, 2008.
4. Karl Marx, Însemnări despre români: manuscrise inedite, ed. A. Oțetea și A. Schwan, Academia R.P. R., București, 1964.
5. Plopeanu, Emil, Ideologia și adevărul istoric în istoriografia românească. Unele considerații, Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici di Moldova, Revistă de istorie, nr. 8, Chișinău, 2008.
6. Tismăneanu, V., Stalinism pentru eternitate, Editura Polirom, , Iași, 2005.
7. Verdery, Kateryne, Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu, Ed. Humanitas, București, 1994.